

*Володимир Сергійчук,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ІСТОРІЯ ПОВТОРЮЄТЬСЯ...

Більше ста років тому, коли від підтримки міжнародного співтовариства залежала доля відродженої Української самостійної держави, за океаном зовсім не переймалися цим питанням, оскільки вважали, що їм простіше мати справу зі спадкоємцями царської Росії, ніж з новими національними країнами, які постали на руїнах цієї імперії. Тож коли Уряд УНР звернувся до керівництва США з проханням про визнання й допомогу проти червоної й білої москви, то державний секретар узагалі ухилився від зустрічі з дипломатичним представником нашої країни.

На письмі він повідомив, що «уряд і народ Злучених Держав жваво й симпатично зацікавлені долею людей у всіх частинах Росії, включно з Україною; однак Злучені Держави ані не признали незалежність України, ані ніякого уряду, який є там при владі, і, природно, не є приготовані прийняти ніяких представників цього уряду».

А далі Роберт Ленсинг додав таке: «Ви можете бути певні, якщо взагалі якийсь уряд буде визнаний, то це станеться тоді, коли буде всеросійський уряд, бо я не хочу бачити Росію розчленованою». Це означало, що у Вашингтоні Україну продовжували вважати частиною Росії.

Тоді у Вашингтоні холодно поставилися навіть до відправки в Україну вже закуплених нею медикаментів для армії, яку косив тиф, про що повідомляли дипломати УНР: «Маємо перешкоди політичного характеру від сторони Державного департаменту».

А представники Української торговельної організації та Федерації українських споживчих товариств, котрі мали доставити закуплене в Україну, писали: «Ми жадаємо, щоби була назначена незалежна комісія для розглядення обставин і умов, на яких Ліквідаційна комісія Армії Злучених Держав в Парижі спродала одягів, автомобілів і медичних засобів вартости вісім мільонів доларів агенції Українського уряду Українцям, як не допущено до привезення висше згаданих засобів на Україну і як зараз Ліквідаційна комісія Армії Злучених Держав намагається силою відібрати згадані засоби, щоби їх перепродати іншій державі. Ми протестуємо проти цих своєвільних вчинків, як безправних і несправедливих для обох заінтересованих сторін, які певно викличуть глибоке обурення на

Україні. Український уряд придержується умови і постарався о додаткову гарантію Федерації Українських кооперативних товариств, яка має достаточні средства для виконання цих зобов'язань, і не бажає нічого іншого як лише слухної нагоди сповнити контракт і встановити здорові торговельні зносини між обома дотичними краями».

Таку офіційну позицію Білого Дому добре знали й представники США за кордоном. Скажімо, американський посол у Норвегії Фіш, приймаючи українського дипломата, стереотипно твердив: «Америка ніколи не погодиться з розчленуванням Росії і не допустить до того». При цьому хіба що заспокоювали: «Український нарід, як культурніший, повинен взяти на себе провідну ролю в федерації народів Росії не лише в Європі, але й на Сибірі, де не можна перейти до денного порядку над тамошніми українцями, що теж висуваються вищстю своєї культури».

Чи ж не таку позицію займають США і сьогодні стосовно підтримки України, коли, запобігаючи перед Москвою, не забезпечують нас необхідною зброєю для відбиття російської агресії? Але понад сто років тому американці не мали перед нами ніяких офіційних зобов'язань, бо й не визнавали нас як окрему державу. Сьогодні ж вони мали б тримати своє слово, яке давали при підписанні Будапештського меморандуму в 1994 році, забираючи в нас ядерну зброю.

Що ж бачимо нині ми й увесь світ? А те, що нібито всі політичні сили в США за підтримку України, але її кращі сини й дочки гинуть на фронті через нестачу зброї й боеприпасів. І це при тому, що наші воїни захищають увесь застрашений росією демократичний світ, у тому числі й наймогутнішу державу світу.

Так, ми захищаємо сьогодні весь світ, у першу чергу наших сусідів. Але чи вони до кінця усвідомлюють значення нашої самопожертви в ім'я їхнього майбутнього? Чи ж згадують у тій же Польщі про події 1920 року, коли не була виконана не тільки політична конвенція між цією країною та УНР, а армія першої, всупереч домовленостям, з жовтня припинила постачання зброї й амуніції українцям, що змусило наших вояків відступати до Збруча.

Голова Директорії та Головний отаман військ УНР Симон Петлюра тоді все ще сподівався вмовити поляків виконувати взяті на себе зобов'язання. У листі до керівника Польської держави від 8 листопада 1920 року наголошувалося, що «перше, з чим хотів би Петлюра до Пилсудського звернутися, це справа про набої, аби поляки передали їх армії УНР. По-друге, він просить не чинити перешкод у справі транспортування через Польщу закуплених у Німеччині боеприпасів».

Замість цього, як свідчить генерал-хорунжий армії УНР Кость Смовський, польський комендант Львова «одержав наказа з Варшави, що 7 і 8 листопада... всіх українських старшин, що були при команді міста, а також усіх вояків, що лежали пораненими по шпиталях, навіть тяжко поранених, відправити за Збруч». А в Старокостянтиніві в цей час «польські старшини спільно з московськими чекістами приливають «союз зброї» та «победу» над ... розділенням України».

Тож за таких обставин 18 листопада 1920 року уряд УНР констатував, що причина поразки української армії – це брак набоїв та амуніції, відтак ухвалено рішення про перехід за Збруч, аби зберегти її єдність, а в майбутньому боєздатність. Щоправда, поляки не дотримали свого слова щодо поваги до статусу вчорашніх союзників: армія УНР на Збручі була роззброєна й кинута на три роки за дроти...

Зрозуміло, що цим тоді в США не переймалися. А от полякам прилетіло, як кажуть, через 19 років, коли їхній вчорашній московський союзник учетверте поділив міжвоєнну Річ Посполиту з німцями...

А після Другої світової війни СРСР ще десятки років патрунував над маріонетковою польською державою – аж до свого остаточного розпаду, який був спричинений насамперед потужним українським національно-визвольним рухом наприкінці 1980-х років. Чи пам'ятають про це польські фермери, котрі висипають українське зерно з вантажівок і вагонів на землю?..

Чи ті польські політики, які стоять за протестувальниками?

Таке враження, що в цій країні досі не проаналізували свої стратегічні прорахунки 1920 року, коли без обґрунтованих пояснень відмовилися підтримувати Україну як союзника, поласившись на нібито «щедріші» московські територіальні поступки чужих земель.

Як у Варшаві, так і у Вашингтоні, очевидно, не взяли до уваги застереження Симона Петлюри, який тоді намагався ще раз розтлумачити всьому світові значення нашої незалежності: «Всі держави, утворені після 1917 року на території бувшої Росії, не мають шансів на тривке існування і будуть завжди zagrożеними, поки на півдні бувшої імперії не організується і в силу не увійде незалежна держава українського народу. Тільки вона одна, як найсильніша численністю свого населення, матеріальними ресурсами і мілітарною відпорністю, може бути базою, підставою більш-менш незахищеного життя державних новотворів, з бувшої Росії організованих. Тільки повстання і зміцнення цієї держави може фактично вирішити долю Росії і призвести до остаточного та безповоротного поділу її».

Ця далекоглядність Симона Петлюри наглядно підтвердилася в 1939–1940 роках у долі Польщі, Литви, Латвії, Естонії, коли так званий демократичний Захід спокійно поставився до їхньої анексії шляхом закулісної змови Гітлера й Сталіна.

Сьогодні це може повторитися, бо ж американське суспільство відділене океаном, його більше цікавлять міграційні проблеми на південному кордоні – це відсовує вбік українську справу, вона для багатьох тамтешніх політиків не є пріоритетом.

Але ж чому поляки знову наступають на свої ж граблі? Коли вони втратили власну історичну пам'ять, яка мала б протверезити їх руїнами сіл і міст та величезними людськими втратами в Другій світовій війні?

І КОЛИ НАША АРМІЯ ВИЙДЕ НА ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН...

Усі віримо, що Збройні Сили України у визначений Всевишнім час вийдуть на державний кордон нашої держави. А що далі?

Так, буде багато клопотів щодо облаштування державного життя на тимчасово окупованих територіях, доведеться докладати гігантських зусиль, аби відбудувати зруйноване ворогом народне господарство й цивільну інфраструктуру, розмінувати кожен метр українського чорнозему, щоб він знову заколосився життєдайним зерном, на яке розраховує світ.

А як доведеться адаптуватися тим, хто повертатиметься до рідної домівки, з сусідом, який повірив у вічність там «русского мира» й покорищувався чужим майном. У якому становищі опиняться ті батьки, які переконували в цьому своїх дітей і не вчили їх рідному, предківському слову. Скільки ж освітянських волонтерів доведеться залучати до відродження українства на наших одвічних землях...

Та чи думаємо ми над тим, а що буде з українством, яке залишається в так званій східній діаспорі? Воно там остаточно розчиниться в чужому морі чи все таки зможе повернутися на Батьківщину, щоб працювати для її розквіту на благо своїх нащадків – живих і ненароджених.

Можливо наші українці з наддалеких окраїн російської імперії усвідомлять, що для збереження власної ідентичності їм необхідно повернутися на землю своїх предків, котрих зла мачуха-доля погнала на чужину. Особливо це стосується таких розселень, як Зелений Клин – це величезний регіон від Байкалу до Тихого океану, де українців у 1918 році було більше половини від усього населення. Їх і сьогодні там дуже багато по крові, але більшість з них смиренно ідентифікують себе рускими.

Нелегкий вибір постане перед сибіряками, серед яких також багато українців. Але якщо ті, що рахуються там зі століпінських переселень, у більшості вже себе прив'язали до суворого клімату, розоравши свого часу величезні масиви родючих земель, і вже не мислять іншого життя, то зовсім інша ситуація складається для тих, хто опинився там у роки та після Другої світової війни, як і їхнім нащадкам. Бо ж тоді українці переселялися до Сибіру не тільки як звичайна робоча сила, а й як інтелектуали, котрі там займалися розробками новітньої техніки.

Це ж стосується Уралу й Поволжя, де з середини XVIII століття наші селяни не тільки освоювали нові землі, а й організовували чумацький промисел для вивезення солі з озера Ельтон до української слободи Покровської (тепер – Енгельс), в пониззі Волги згодом виникали рибальські артілі українців, котрі розвивали цю справу й на півночі Азербайджану.

З Поволжя й Уралу, як і з Сибіру, до речі, не всіх евакуйованих туди в роки Другої світової відпустили до України після травня 1945-го. Це їхні нащадки тепер працюють у цехах Уралвагонзаводу, котрий перетворили на танковий гігант у роки тієї війни саме робітники й інженери Харкова, де створили в 1940 році знаменитий Т-34. І цю бойову машину харків'яни допомагали освоювати в тодішніх Свердловську, Горькому, як і в Сталінграді

й Челябінську. В останньому, де розмістили устаткування харківського заводу з випуску танкових дизельних двигунів, виріс знаменитий Танкоград, у якому заглавну роль відігравали саме вихідці з України. Звідси, до слова, не відпустили на батьківщину головного конструктора танкових дизелів, двічі героя соцпраці Івана Трашутіна.

Однак на роздоріжжі найбільше опинилося українців Тюмені. Це вони в кількості 600 тисяч, у більшості із Галичини, відіграли головну роль в освоєнні для російської федерації нафтогазових багатств таких корінних народів цього регіону, як ханти, манси, ненці... Завдяки саме і їхнім зусиллям путінська росія змогла нагромадити величезні ресурси й продовжує заробляти кошти для продовження агресії проти України.

За роки незалежності не так уже й багато українців повернулися додому, бо ж і Українська держава не дуже сприяла їм у цьому. Багато випадків зафіксовано, коли патріотичні офіцери, котрі добилися повернення на рідну землю, не змогли знайти заняття для себе як висококласні військові фахівці. Були випадки, коли й генералам не знайшлося місця в українській армії. Вона все скорочувалася й скорочувалася, а бойова техніка продавалася й продавалася як нібито надлишкова. Як її тепер не вистачає, коли ми третій рік зупиняємо новітню орду зі сходу.

Що ж стосується того суцільного етнічного українського масиву, який прилягає до державного кордону України, то тут маємо особливо розмірковувати, адже історично українська Слобожанщина, в тому числі й Белгородська область, також зазнає руйнувань, бо звідти росія посиляє смертоносне залізо на мирні квартали Харкова.

Лунають вибухи і на військових аеродромах Кубані, звідки піднімаються російські бомбардувальники, щоб засипати ракетами наші села й міста. І серед тих пілотів чимало з українськими прізвищами, у деяких навіть батьки живуть в Україні...

А хіба можемо забути про козацьку Стародубщину, північний регіон нашої одвічної Чернігівщини з часів Русі. На зразок Стародубського подібні полки організовувалися в часи Хмельниччини не тільки на Гомельщині – Брагинський, Лоївський, Мозирський, а й північніше – Могилівський, старшина якого присягала Українській державі.

Не можемо обійти увагою і споконвічну українську Берестейщину, яка насильно була включена до складу радянської Білорусі в 1939 році. Там українці не мають належних їм прав як автохтонам. А так зване Придністров'я, яке було вилучено зі складу України в 1940 році без згоди її тодішнього парламенту, що було грубим порушенням навіть Конституції УРСР? Про тамтешніх українців також треба забути?

Природно, наша західна діаспора захищена політично. Але в своїй значній частині вона є патріотичною. Тож після звістки про перемогу її зв'язок з Батьківщиною обмежиться матеріальною підтримкою, як це спостерігаємо нині, чи вона таки повернеться розбудовувати справжню Українську державу?

А може повториться ситуація, як після Акта 24 серпня 1991 року, коли наша західна діаспора не усвідомила, яка Україна стала самостійною, з

яким світоглядом у своїй масі, яким правовим полем і рівнем правосвідомості кожного громадянина, не кажучи вже про традиції економічних відносин.

Тож проблема тоді виникла в іншому: наші земляки з-за океану приїжджали, як правило, відвідати рідні місця, побачити Київ. Але на відміну від естонців, латишів та естонців вони в своїй абсолютній більшості не повернулися жити й працювати в Україну, про визволення якої від московської окупації мріяли всі повоєнні роки. Вони тоді вирішили покласти на нас у цьому, бо ж ми й справді міцніше прив'язані до могил своїх предків, та й загартувалися краще в боротьбі за виживання. Як наша західна діаспора вчинить тепер? Про це також мусимо клопотатися, коли звільнимо Крим, південь і Донбас.

Вийшовши на державний кордон, маємо також проаналізувати дії своїх союзників у війні проти нинішньої Росії, ретельно розглянути всі аспекти закулісних договорів сильних світу сього. Й передбачати можливість того, що сталося після 24 серпня 1991 року.

А тоді ж – згадаймо й не забуваймо! – західні демократи, починаючи з Президента США Джорджа Буша-старшого, навпереді поспішали до радянського лідера Михайла Горбачова, аби в'язати в того, чи можна визнавати незалежність України... Віце-канцлер Німеччини Геншер 26 жовтня 1991 року навіть «доповідав» Горбачову про те, як він переконував керівників уже проголошеної незалежної України не виходити зі складу СРСР.

Більше того, вже згаданий Президент США Джордж Буш-старший навіть за день до Всеукраїнського референдуму на підтримку Акта проголошення незалежності України, коли вже був переконаний у тому, що наш народ «переважаючою більшістю проголосує на підтримку незалежності», зателефонував до Горбачова й наголошував на тому, що в США не хочуть у зв'язку з цим «навіть ненароком створити будь-які труднощі для Вас чи для Єльцина».

Тому він клявся радянському лідерові, що «після референдуму ми зробимо заяву, в якій буде роз'яснюватися наш підхід і виражатися намір тісно співробітничати з Вами і Єльциним. Зрозуміло, там не буде говоритися про визнання України...». Тож лише тепер стає зрозумілим, чому США не визнали незалежність України одразу ж після 1 грудня 1991 року, а ще майже місяць консультувалися й намагалися добитися від України багатьох поступок, у тому числі й щодо контролю над ядерною зброєю.

Так було тоді, коли український народ вирішив жити за власним розумом. Сьогодні він зі зброєю захищає те, що було підтримано вільними голосами українців, коли їх фактично вперше в історії запитали, чи хочуть вони Самостійної України. І він сьогодні вірить, що його армія вийде на визнаний світом свій державний кордон.

УКРАЇНЦІ КРИМУ ХОЧУТЬ ДОДОМУ

Десять років тому, 9 березня 2014 року, в окупованому російською армією Сімферополі сталася найбільш значуща подія українського спротиву в ті трагічні дні: тисячі українців півострова прийшли з синьо-жовтими прапорами до пам'ятника Тарасу Шевченку. Справді, після того, як 26 лютого кримські татари необачно зняли блокаду Верховної Ради республіки, політична ситуація там вкрай загострилася, оскільки заздалегідь спланована московією військова операція із захоплення влади шокувала місцеве населення.

Це можна було бачити 2 березня, коли місцеві українські активісти спробували підняти на протест законослухняних кримчан. Акція не мала широкої підтримки мешканців, бо, вони, насамперед, не відчували рішучих дій Києва щодо злочинних дій нібито невідомих нікому «зелених чоловічків». До речі, в такій ситуації опинилися тоді й заблоковані на півострові наші військові, котрі чекали на бойові накази із столиці від свого нового верховного головнокомандувача.

І ось тоді українська громада Криму з власної ініціативи закликала співвітчизників до акції протесту на 9 березня, в день народження Великого Кобзаря – того, хто залишив нам і всім поневоленим народам вічний заповіт: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!».

Так, ця подія тоді струснула Крим, люди посміливішали й стали проявляти власну позицію в обороні своїх прав на своїй землі. Тут би потужний імпульс підтримки з Києва й від гарантів Будапештського меморандуму 1994 року.

На жаль, через внутрішні торги за урядові посади в Києві звідти затрималися на вчасну реакцію щодо відвертої агресії того гаранта, якому ми за згодою інших, в першу чергу США, передали ядерні боєголовки й частину літаків і ракет, які там ніхто не порізав, як це було зроблено на очах усіх в Україні. Але американському президенту Обамі не вистачило мужності проявити якості світового лідера. Очевидно, його більше вабили лаври «голуба миру».

Саме ця неувага гарантів Будапештського меморандума, насамперед до кримського питання, дозволила Росії не тільки провести незаконний референдум, а й в авральному порядку включити півострів до свого складу й вислати вивільнені сили для організації збройного заколоту в Донбасі. Як відомо, це призвело до російсько-української війни, яка триває з 2014 року.

Українцям Криму залишалось з того часу тільки мріяти про повернення на рідну землю, якою для них став півострів. А це відчуття в них чітко проявилось ще в XVII столітті, коли вони відмовлялися переселятися на Велику Україну, хоч до цього їх і примушували наші запорожці. Скажімо, 1675 року, як описано в літописі Самійла Величка, кошовий Сірко привів до Перекопу 7 тисяч українців півострова й зажадав від них: «Хто хоче, ідіть з нами на Русь, а хто не хоче, вертайтеся до Криму».

Ті українці, котрі народилися в Україні, виявили бажання повернутися до своїх батьківських осель, а ті, хто появився на світ в неволі й предки їхні спочивали вічним сном уже в кримській землі, – таких виявилось три тисячі – «відповіли, що мають уже в Криму свої осідлиська й господарства і через це краще там бажають жити, ніж у Русі, нічого свого не маючи»...

Сірко дозволив їм повернутися до їхніх домівок. Але коли вони відійшли до горизонту, то послав тисячу молодих козаків, аби «всіх їх без найменшого милосердя вибити та вирубати вщент...». А потім і сам, «сівши на коня, скочив туди, де виконували його наказ. А приїхавши туди й побачивши, що його волю виконано, подякував козакам, що трудилися в тому, й вимовив до мертвих такі слова: «Простіть нас, брати, а самі спіте тут до страшного господнього суду, ніж би мали розмножуватися у Криму поміж бусурманами на наші християнські молодецькі голови, а на свою відвічну без хрещення погибель».

Ці нещасні справді вже не могли розмножуватися в Криму, але ті 720 тисяч, про яких 1666 року свідчив турецький мандрівник Евлія Челебі, таки продовжували рід людський на півострові. Щоправда, хоч кров у їхніх жилах текла українська, та молилися вони вже аллаху – після подібних запорозьких набігів українці півострова масово перейшли в мусульманську віру. Тільки таким чином вони могли уберегти себе від розправ шибайголового Сірка.

Але українська кров перенесла наші традиції й обряди в побут кримського населення – і корінного, і прийшлого ординського. Тужливі українські мотиви вплелися в мелодії вигнаних росією до Туреччини кримських татар, які й досі звучать у їхніх поселеннях на південному узбережжі Чорного моря.

У той же час нібито якась невидима сила знову притягувала українців до Криму. Цьому сприяло й те, що на місце кримських татар, що тікали до Туреччини, імперія дозволяла селитися нашим козакам. Може й справді виведені за триста років на півострів ті два мільйони українців залишили невидиму ауру, яка не просто кликала пам'ять про них, а й мала доповнюватися присутністю нових хвиль нашого етносу.

Зрештою, військово-морські сили росії на Чорному морі формувалися саме за рахунок колишніх запорожців. Скажімо, в реляції Потьомкіна до Катерини II від 19 липня 1788 року зазначається, що під час здобуття Чорноморського узбережжя російський флот складався «з 200 менших гребних суден, в кожному по 60 запорожців... цими суднами керують запорожці, котрих тепер 20.000 на чолі з їх отаманом Сидором Білим».

Наповнення українцями Криму буде продовжуватися і в наступні роки, і це буде відбиватися на сприйнятті півострова чужинцями. Скажімо, французький маршал Мармон, переїхавши Крим у 1834 році, писав: «Зо всіх приємностей, якими нас оточували, я був особливо зворушений козацькою піснею, і найбільш прекрасні голоси співали сумні, меланхолійні пісні, наповнені солодкою мелодією».

Щоправда, таємний наказ Катерини II про необхідність докласти максимум зусиль, аби українців «делікатним способом» зросійцити, ніколи

не відмінявся, а був прямою дією, особливо коли на фоні регулярних завоювань неслов'янських етносів необхідно було наголошувати про збільшення саме великоросів.

Така можливість з'явилася 1897 року, коли відбувся перший всеросійський перепис. Наприклад, з його даних дізнаємося, що в Сімферополі українців усього 3.399, але вихідців з таких українських губерній, як Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Харківська, Херсонська та Чернігівська, нараховувалося 6.314. А якщо врахувати ще уродженців Бесарабської, Воронезької, Гродненської, Курської губерній, а також області Війська Донського – 1936... Не треба забувати і про вихідців з Кубані та Чорноморщини – їх усіх, як правило, записували «руськими».

Подібна картина була і в Севастополі та інших містах Криму. Тож детально проаналізувавши міграційні процеси, видатний наш географ Степан Рудницький перед Першою світовою війною зробив ось такий висновок: «Основна маса етнографічної мозаїки Криму нині без жодного сумніву українська. На 1914 рік оцінюю скількість українців на 65 відсотків, великоросів не звиш 12 відсотків».

Саме це й спричинилося до вибуху українського національно-визвольного руху в Криму в 1917 році, центром якого став Севастополь, де відбувалися великі маніфестації моряків і робітників під синьо-жовтими прапорами. І де вони, зрештою, були підняті на кораблях Чорноморського флоту як свідчення присяги самостійній Українській Народній Республіці. А це послужило й підставою для того, що проросійська кримська влада восени 1918 року попросилася в лоно Української держави.

Зрозуміло, що коли більшовицька москва остаточно підпорядкувала собі Крим, то вона в 1920-х – 1930-х роках, хоч і на деякий час, допустила на півострові українізацію, але не допустила туди переселення хліборобів з УРСР. На родючих землях степового Криму москва організувала єврейське землеволодіння через створення Фрайдорфського національного району як основи майбутньої кримської Каліфорнії.

Втілення цього проекту відновилося з початком 1944 року, коли, за свідченням більшовицького терориста Судоплатова, американські євреї пообіцяли Сталіну велику позику для відбудови народного господарства. З цією метою й виселили кримських татар, щоб звільнити місце для заселення нових господарів кримського півострова. Але оскільки обіцяних грошей не виявилось, то й проблема кримської Каліфорнії була автоматично знята з порядку дня.

У той же час покинуті кримськими татарами землі, сади й виноградники необхідно було комусь обробляти. Відтак москва змушена була переселяти в Крим далеких до аграрних проблем цього півострова людей з російської глибинки, як і частину колгоспників польських областей УРСР. І саме українські хлібороби, як зазначається в тогочасних документах, змогли швидше адаптуватися до місцевих умов й сумлінно поставилися до обробітку кримської землі. Однак українців після 1944 року аж до 1954 більше на півострів не переселяли.

На відміну від них російські переселенці виявилися не готовими замінити кримських татар, бо довго не затримувалися на півострові: зокрема, витративши так звані підйомні кошти на переїзд і облаштування на новому місці, вони, як правило, поверталися в свою глибинку, де їм звично було доглядати льон, картоплю й капусту.

Крим тимчасом занепадав, що й змусило Хрущова запропонувати уряду росії передати півострів Україні для відновлення його господарства – це й було здійснено відповідно до тогочасного законодавства в 1954 році. Водночас влада УРСР добилася зменшення союзних нарядів оргнабору в північні й східні райони СРСР, переадресовуючи ці ресурсні потоки в Крим, де необхідно було відновлювати зруйноване ще під час війни народне господарство.

Уже в 1955 році з Київської області сюди переїхало 150 родин, з Сумської – 591, Черкаської – 258, Вінницької – 500. З 1957 року розпочинається масове переселення до Криму вихідців із західноукраїнських областей. Наприклад, протягом того року передбачалося відправити з Волинської області 600 родин, Рівненської – 100, Дрогобицької – 600, Станіславської – 950, Львівської – 300, Тернопільської – 1150 і Чернівецької – 500. З цього приводу в Сімферополі відбулася спеціальна нарада, на якій уряд УРСР затвердив план будівництва житла для цих переселенців. Як результат – станом на 1 січня 1958 року з плану 6.000 на півострів з материкової України прибуло 6.100 родин, а всього за 1955–1957 – 39.878.

Цей потік зростав і тому, що 12 березня 1957 року на зборах Кримського обласного активу вперше прозвучала українська мова у виступі секретаря Джанкойського райкому партії Куца. Після нього українською говорили секретар обкому партії Чирва, секретарі Сакського й Кіровського райкомів Кулик і Лисий. Їх підтримав перший секретар обкому Василь Комяхов, котрий у заключному слові, теж українською, заявив: «Це вперше на зборах обласного партійного активу. Ми вважаємо, що це цілком правильно і закономірно. І думаємо, що було б також правильно, коли б товариші, які володіють українською мовою, виступали в районах, колгоспах, радгоспах, машинно-тракторних станціях, на підприємствах, у творчих організаціях, наукових установах, в школах і вузах. Це тому, що в Криму 250 тисяч осіб українського населення».

Щоправда, занадто активна українізація Криму з боку Василя Комяхова була зупинена грізним окриком з москви, відтак процеси поширення освіти українською були вже з 1958 року загальмовані, а потім і взагалі припинені. Що, однак, не вплинуло на зростання переселенського потоку з теренів УРСР на півострів: перепис 1989 року засвідчив тут присутність 625.919 українців. Саме вони, а також ті нащадки наших предків, хто був у Криму і Севастополі московською владою протягом ХХ століття записаний до росіян, 1 грудня 1991 року проголосували більшістю в підтримку Акта про державну незалежність України.

Вони й готові були підтримувати її, чекали допомоги. Проте наша стара – нова влада не усвідомила свого завдання – через мудру політику на завжди заякорити Крим у складі України. Не вдалося зібрати достатньої

кількості зрілої політичної еліти на київських пагорбах, яка десять років тому швидко відреагувала б на події на півострові. Відтак значній частині українців довелося в 2014 році залишити вже обжитий Крим.

Сьогодні вони готові повернутися до рідних домівок на півострові. Чекають не тільки звільнення їх від російських окупантів Збройними Силами України, а й продуманого й вивіреного плану дій центральної влади щодо відродження нашої державної влади в Криму – в кожному населеному пункті. З поіменним складом її представників.

Як це треба робити – можна повчитися в українських націоналістів, котрі до 15 вересня 1941 року завдяки своїм похідним групам, просуваючись услід за гітлерівськими військами, зуміли організувати свою владу в 12 областях, звільнених від більшовиків.

ЧАС ЗБИРАТИ КАМІННЯ ЧИ Й ДАЛІ ДРОБИТИ ЙОГО?

Протягом багатьох століть історична пам'ять української нації травмувалася численними втратами, серед яких найбільшою трагедією залишається Голодомор-геноцид 1932–1933 років. Ті, хто пережив його, аж до проголошення незалежності України боялися говорити про це вголос, про що також постійно застерігали своїх дітей і внуків, яким перед цим довірилися страшною правдою. Лише в діаспорі, де дізналися з повідомлень тогочасних німецьких дипломатів, з повоєнних років нагадували собі й світові про 7–10 мільйонів жертв.

Однак перші вшанування їх після проголошення Акта про незалежність України в 1991 році не супроводжувалися поширенням повної правди про ці катастрофічні для нашої нації втрати. Зрештою, українська історична наука виявилася неготовою одразу ж дати відповідь на всі питання, бо ще вчора вона могла осмислювати лише дозовану комуністичною партією інформацію, в тому числі й щодо кількості жертв.

А з початком реваншу комуністів, що припав на 1994 рік, багато з них почали хизуватися тим, що вони, мовляв, не перефарбовуються: відтак щодо втрат від Голодомору-геноциду продовжував поширюватися звичний уже московський наратив про 3,5 мільйона жертв.

Крига скресла лише після Помаранчевої революції, коли президент Віктор Ющенко підтримав ініціативу громадськості про створення Українського інституту національної пам'яті, який повинен був дослідити і всі аспекти Голодомору-геноциду 1932–1933 років.

З чого розпочав свою діяльність перший голова цієї поважної інституції академік Ігор Юхновський – він збирав науковців різних поглядів, вислуховував їх, зв'язав кожну думку зі стратегічними напрямними державницької ідеології, а тоді накреслював конкретні завдання з тієї чи іншої проблеми. Цей фізик за фахом мав справді філософське розуміння розв'язання різних завдань і в набагато складніших умовах, ніж ті, в яких випало працювати нинішньому голові УІНП – тоді потужний вплив мали ліві сили, представники яких обіймали ключові посади не лише в економіці, а й в ідеології.

Проте, незважаючи на це, під загальним керівництвом тодішнього голови УІНП кожна область видала Меморіальні книги пам'яті жертв Голодомору-геноциду! А сьогодні, до речі, наступники академіка Юхновського п'ять років не спроможуться видати збірник матеріалів міжнародного Форуму, який відбувся ще 2018 року, хоч гроші урядом були виділені.

А з чого розпочав свою місію філософ Антон Дробович на посаді голови Українського інституту національної пам'яті? Він зібрав фахівців з проблем Голодомору-геноциду, вислухав різні аргументи щодо кількості втрат, запропонував свій підхід до розв'язання цієї важливої наукової й політичної проблеми? Зайнявся впритул просвітницькою підготовкою громадськості й політиків тих країн, де ще не визнали цю нашу трагедію геноцидом?

Скажімо, долучився до того, щоб пожвавити роботу спільної українсько-німецької комісії істориків, яка мала підготувати відповідні висновки Бундестагу? Якби ж то! Підготовча комісія парламенту ФРН не рекомендувала розглядати це питання через його непідготовленість, що спонукало Міністерство закордонних справ України відмовитися від патронату над роботою включених до цієї групи наших істориків на чолі з Ярославом Грицаком з ось таким різким формулюванням: «Через остаточну втрату довіри та у зв'язку з тим, що діяльність комісії не відповідає інтересам України».

Ситуацію вдалося позитивно вирішити завдяки допомозі української діаспори в Німеччині. Зокрема, голова «Українського дому» в Дюссельдорфі Ірина Ястреб домовилася з Партією зелених цієї країни про проведення у великому промисловому центрі Ессені міжнародної наукової конференції, яка у червні 2022 року звернулася до Бундестагу з проханням розглянути це питання. Як наслідок, німецькі парламентарі прислухалися й через три місяці підтримали Україну.

Тимчасом Антон Дробович, замість того, щоб сприяти плідній дискусії між дослідниками Голодомору-геноциду, оголосив свого роду хрестовий похід проти тих науковців, яким ще 2020 року вдалося встановити на сьогодні кількість втрат у 10 мільйонів 500 тисяч українців завдяки історико-криміналістичній експертизі в ході досудового розслідування Службою Безпеки України. Зокрема, в листопаді 2021 року він погрожував не залишити каменя на камені від репутації тих, хто не хоче підтримувати його в утвердженні в свідомості наших громадян і всього світу нав'язаної колись москвою цифри в 3,5 мільйона осіб.

Автору цих рядків наприкінці грудня 2021 року довелося добру годину з олівцем у руках пояснювати голові УІНП ази підрахунку жертв Голодомору-геноциду. Він, побачивши тоді архівні документи, погодився з тим, що вони підтверджують мінімальну цифру втрат у 7 мільйонів осіб в УРСР. Пообіцяв, що буде регулярно скликати групу дослідників, які зможуть поетапно розглянути всі питання, аби перевірити висновок історико-криміналістичної експертизи щодо 10,5 мільйона жертв.

Здавалося, ось тепер і настане час збирати каміння, як каже біблейська мудрість. Однак після першого ж організаційного засідання в лютому

2022 Антон Дробович більше не скликав її, бо боїться, як видно з усього, утвердження української правди. І в той же час продовжує гнути свою лінію: мовляв, світу треба говорити про 3,5 мільйона жертв, тоді він визнає Голодомор 1932 – 1933 років геноцидом.

Але ж ми говорили німцям про 10 з половиною мільйонів українських втрат під час Голодомору 1932–1933 років, і вони визнали його геноцидом!

Водночас депутати Бундестагу, очевидно, вирішили передати українцям отієї «картопельки з Січі», про яку писав великий геній нашого народу Тарас Шевченко. Перед голосуванням серед них була поширена інформаційна довідка, в якій зазначалося, що втрати Голодомору тільки взимку 1932-1933 років становили 3,5–3,9 мільйона осіб... А ви, українці, вже самі, мовляв, можете додати до цієї цифри жертви весни, літа й осені 1932-го й, особливо, весни й літа 1933-го, коли смерть косила голодних з особливим завзяттям, тоді й наберуться ті 10 мільйонів, про які доповідали ще 1933-го наші дипломати...

Цим мудрі парламентарі Бундестагу не тільки підтвердили, що довіряють своїм дипломатам, а й висловили делікатно свою позицію стосовно прагнення окремих українських чиновників на кшталт Антона Дробовича будь-що добитися зниження цифри втрат до 3,5–3,9 мільйона осіб. Бо вже на згаданій конференції в Ессені багато німців були шоковані тим, що в Україні хочуть применшити кількість жертв цієї трагедії більш ніж удвічі. При цьому висловлювався подив: а чому ніхто в Ізраїлі чи Вірменії не пропонує зменшити втрати під час їхніх національних трагедій...

Здавалося б, уже це мало б остудити гарячковість Антона Дробовича й повернути його діяльність у цьому плані в конструктивне русло. Тим паче, що останнім часом додалися нові дані щодо втрат дітей у 1932–1933 роках, розраховані на основі первинних документів українських архівів:

	Рік народження	Вікова група в 1933 році	За даними Держплану УСРР (1931)	Мало бути в 1939 році	Було в 1939 році	Різниця	Різниця між 1932– 1934 роками
1	1933	0	470.700 (народилося)	406.685	305.620	- 101.065	8217
2	1932	1	782.000 (народилося)	675.648	396.162	- 279.486	19581
3	1931	2	959.870 (народилося)	772.111	509.456	- 262.655	25704
4	1930	3	882.869	814.668	509.378	- 305.290	9899
5.	1929	4	909.181	838.948	524.558	- 314.390	6845
6	1928	5	909.111	842.498	524.980	- 317.518	6340

7	1927	6	909.381	855.464	524.673	- 330.791	14080
8	1926	7	891.315	848.033	514.250	- 333.783	
9	1925	8	844.371	809.536	487.246	- 322.290	635,5
10	1924	9	746.525	719.425	430.713	- 288.712	
11	1923	10	683.758	661.211	394.499	- 266.712	
12	1922	11	723.217	700.673	417.265	- 283.408	
13	1921	12	613.277	594.479	353.834	- 240.645	
14	1920	13	540.116	498.392	311.624	- 259.811	
15	1919	14	678.161	652.937	391.269	- 261.668	
Разом		0 - 14	11.613.852	10.763.751	6.595.527	- 4.168.224	

Ці матеріали були продемонстровані автором нещодавно перед депутатами, урядовцями та науковцями Республіки Північна Македонія, парламент якої готується розглянути питання про визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом української нації.

Але яка ж була реакція Антона Дробовича на проведені заходи в ході підготовки до цієї акції Посольством України в Республіці Північна Македонія? Він вибухнув гнівом на своїй сторінці в соціальних мережах, заявивши, що це був «вдалий захід для дискредитації теми Голодомору-геноциду». А «вдалим», на його думку, він став тому, що Міністерство закордонних справ України не вдалося до «перевірки репутації спікерів перед виступом».

Але чомусь голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович не називає мого прізвища, адже це ж я був тим «спікером», який на основі архівних документів навів присутнім на зустрічах північним македонцям ознаки геноциду і продемонстрував реальні втрати в 10,5 мільйона осіб.

І саме ці документи я показував пану Дробовичу позаторік, і він тоді не протестував. А от тепер поза очі стає «героєм» – громить неназваних «експертів». Це слово, до речі, бере в лапки, намагаючись, як він думає, принизити того, з ким боїться вийти на прилюдну дискусію, яку я пропонував йому.

Але дивує не тільки це, а й те, що пан Дробович намагається втягнути Міністерство закордонних справ України в кампанію справді реальної дискредитації в світі теми Голодомору 1932–1933 років. В уже згаданому своєму дописі він дозволяє собі погукувати на його керівників: очевидно, добивається, аби це відомство дало вказівку дипломатичним представництвам України за кордоном поширювати цифру втрат нашої нації в те трагічне лихоліття тільки до 4 мільйонів, тобто зменшуючи їх більш, ніж удвоє.

Не хочеться вірити, щоб у МЗС України прислухалися до такої «поради» пана Дробовича. Бо ж тоді треба буде пояснити нашій діаспорі, яка десятки років вшановувала пам'ять 7–10 мільйонів жертв Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років, що вона помилялася, а одержана від німецьких дипломатів інформація після Другої світової війни – невірна. Але ж ті їхні оригінальні доповіді з вище наведеними цифрами тепер перекладені українською...

І ця означена кількість жертв Голодомору-геноциду підтверджується новими дослідженнями архівних документів. Скажімо, в Сенчі на Полтавщині, за Вікіпедією, вказується про 281 загиблого. Але аналіз руху населення тільки за тими первинними документами, які збереглися в Державному архіві Полтавської області, показує зовсім іншу цифру – 1.114!

Тобто, завдяки збереженим документам можемо констатувати, що втрати в цьому полтавському селі набагато більші, майже в чотири рази, бо мало б бути на час Всесоюзного перепису населення 1939 року 3.503 жителів, а виявилось – тільки 2.555. Інші втрати просто не зареєстрували...

Перепис 1926 року				3322
Роки	Народилося	Померло	Приріст	Мало бути
1927	140	70	70	3392
1928	128	70	58	3450
1929	140	70	70	3520
1930	152	71	81	3601
1931	133	65	68	3669
1932	95	82	11	3680
1933	50	532	- 482	3198
1934	48	42	6	3204
1935	97	23	74	3278
1936	104	41	63	3341
1937	132	41	91	3432
1938	123	52	71	3503
Перепис 1939 року				2555
Різниця до початку 1932 року				- 1114

Тобто, завдяки збереженим документам можемо констатувати, що втрати в цьому полтавському селі набагато більші, майже в чотири рази, бо мало б бути на час Всесоюзного перепису населення 1939 року 3.503 жителів, а виявилось – тільки 2.555. Інші втрати просто не зареєстрували...

Така картина в усіх областях. Скажімо, в Хоцьках Київської області нарахували до трьох тисяч жертв Голодомору-геноциду, з яких місцеві краєзнавці встановили імена майже 1.200. А свідоцтв про смерть за 1933 рік у Державному архіві Київської області переховується лише 643...

А яка жахлива картина відкривається, коли проаналізувати довоєнну наповненість перших класів, починаючи з вересня 1933 року. Тоді за вказівкою змушені були для виконання планів залучати молодших дітей, яким ще не виповнилося 8 років. Хоча й це не допомагало. У Хацьках, що на Черкащині, 1 вересня 1933 року за парти могло сісти тільки 111 першокласників 1925 і 1926 років народження (чимало з них тієї осені також пішли в засвіти), хоч згідно даних сільради в Хацьках 1925 року народилося 150 дітей, а в 1926 – 159.

І ця тенденція продовжувала посилюватися наприкінці 1930-х: якщо 1938-го на Полтавщині до 1 класу могло прийти 46.005 восьмирічних дітей (з народжених у 1930-му), то 1939-го – 34.224 (1931), 1940-го – 21.451 (1932), а на 1941-й їх залишалося тільки 17.003 (1933).

У тій же Сенчі з 95 народжених у 1932 році до першого класу в 1940 році прийшло лише 47 дітей. По всій Полтавщині в тодішніх її адміністративних межах, включаючи лівобережну Черкащину і Яготинський та Згурівський райони Київської області, у багатьох школах через відсутність учнів просто не змогли набрати перших класів: скажімо, в Чорнобаївському районі таких виявилось 13 з 32.

Подібну картину ми могли б побачити по всій Україні, якби ось так детально вивчили всі документи, які збереглися. А якби ще розкопали ті понад тисячу безіменних могил біля залізничних станцій, річкових пристаней, прохідних великих будов, де лежать ніким незареєстровані ходаки за хлібом?

Проте за тридцять з лишком років незалежності ми нічого цього не зробили! Водночас державна інституція, яка покликана цим займатися, свою бездіяльність намагається приховати маніпуляційними заявами про 3,5–3,9 мільйона втрат, бо тільки тоді, мовляв, світ визнає Голодомор 1932–1933 років геноцидом.

Але ж таким мудреця́м Тарас Шевченко вже давно роз'яснив:

Може, й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні люди!

... Росіяни прийшли сьогодні на нашу землю, аби вбити нас до останнього українця, бо цього їм не вдалося 90 років тому. А керівник Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович хоче, щоб ми й надалі не вшановували всі жертви Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років, а лише 3,5 – 3,9 мільйона українців, як йому підказують (за його ж словами) з якихось високих кабінетів.

Не за це воюють сьогодні нащадки жертв тієї нашої національної катастрофи проти нащадків її організаторів. Тому час збирати каміння, а не дробити його й далі.

ПРО ХЛІБ, ПІСНЮ І КОЛИШНІ БОРГИ

На початку 1918 року в Німеччині була вкрай важка економічна ситуація – тоді виснажена Першою світовою війною ця країна вкрай потребувала продуктів харчування. Їх могла поставити Українська Народна Республіка в обмін на військову допомогу. Відтак після визнання останньої в Бересті 9 лютого 1918 року незалежною центральними державами (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина), між Києвом і Берліном було укладено відповідну угоду, якою передбачалося поставити близько мільйона пудів хліба, велику кількість цукру, олії й м'яса живою вагою.

Згідно з підписаним у квітні 1918 року додатковим торговельним договором між Німеччиною і УНР Україна зобов'язалася поставити це продовольство в обмін на мануфактуру і сільськогосподарські машини, оскільки німецька валюта тоді нічого не вартувала через галопуючу інфляцію – буханець хліба коштував мільйон марок. Тож Українська держава змушена була виділити величезний кредит із своїх резервів, завдяки чому у своїх власників аграрної продукції закупилися всі вказані продовольчі товари для транспортування їх до Німеччини.

До кінця жовтня 1918 року до Німеччини було відправлено значну кількість збіжжя, цукру, олії, м'яса в живій вазі тощо. У зустрічному порядку Україна одержала певну частину передбачених угодою промислових товарів. Але коли після виходу німців з України підбили баланс взаємних розрахунків, то виявилось, що німецький уряд заборгував 444.747.000 марок. Ця сума була переказана німецьким урядом в Райхсбанк, який 3 лютого 1919 року видав уповноваженим представникам УНР перший транш на суму 8.400.000 марок.

Однак у другій половині лютого 1919 року німецький уряд наклав арешт на всю суму, що залишалася до виплати. Таке рішення мотивувалося тим, що, мовляв, ніхто не знає, який уряд тепер в Україні, є кілька претендентів на ці гроші, різні німецькі фірми мають претензії за поставлені товари тощо. Зрештою, згодом з'явилось таке виправдання німецького уряду: не видавати грошей до того часу, поки в Україні не буде встановлено законної влади.

Насправді серед тодішнього політичного істеблішменту цієї країни утвердилася думка, яку висловила газета «Берлінер Тагблат» ще 16 травня 1918 року: «Буде помилкою німецьку політику заснувати на тривалому прив'язаному відношенні до самостійної, незалежної України, бо український народ не має національної середньої верстви, ніякої національної інтелігенції, ні робітництва — всі ці елементи щодо мови, традиції і почувань є великоросійські, а середня верства по часті також польська; в тих обставинах вірити, що Україна вже тепер у стані творити тривало незалежну державу, є ілюзією».

Тобто розрахунок тепер був на те, що Україна не утвердиться незалежною державою, відтак можна й не поспішати повертати їй борги за поставлені продукти харчування. Тож тільки 31 липня 1920 року міністр фінансів УНР Барановський був прийнятий міністром фінансів Німеччи-

ни Сімонсом, який «повторив старі мотиви: претензії та нев'яснення питання влади на Україні. Головно покликався він на Версальський договір і заявив, що коли б німці тепер гроши видали б комусь, то ... мусіли б на ухвалу Антанти ці гроши ще раз звертати. Аргументи міністра Барановського, що Австрія і Угорщина помимо цього договору гроши Україні виплачують, не помогли, і Сімонс лишився при своїм становищі: що по мирнім договорі властиво Антанта розпоряджає цими грішми. При кінці заявив він, що роздумує собі цю справу, чи не можна би тепер якимсь другим шляхом ці гроши обернути на користь Україні: іменно створенням кредиту».

Українським урядовцям тоді було зрозуміло, що німці цих грошей з рук не випустять. Бо вони, писав радник Посольства УНР, «є економічно-фінансовий ключ до найбагатішої частини бувшої Росії — України, і що Антанта пізніше чи скоріше буде мусити на цім зостановитися. Німці сподіваються, що з цього фінансового конта буде також зброя для присилування Антанти запрохати німців до наради над східним питанням, і гроши, отже, належать у комплекс цілої справи німецького пляну ревізії мирного договору, і їх ніякими аргументами тепер не вибудемо».

До речі, визволення українських коштів з Райхсбанку стало предметом і більшовицьких спекуляцій. Так, 3 липня 1920 року народний комісаріат закордонних справ УРСР спеціальною нотою заявляв німецькому уряду, що він буде розглядати користування «400-мільйонним українським золотим фондом, що перебував у німецькому банку», як замах на надбання українського народу, і вважає не маючим сили розпорядження німецького уряду про видачу грошей будь-кому, крім Радянського Уряду України».

Зрозуміло, що боротьба за українські гроші між різними представниками України також була тільки на руку німцям, бо це був привід зовсім не повертати їх.

Коли ж уряд УНР опинився у вигнанні, німецькі дипломати зовні ставилися до українських колег співчутливо. Так, 7 жовтня 1921 р. німецький консул у Данцігу Людке заявляв, «що зараз Україна переживає кризу, яка безумовно розвернеться в користь нашої державности, що зараз ціла майже Європа має звернені очі на Україну як на «санаторію... всходу Європи».

Оцінюючи тоді події 1918 року, цей дипломат визнав, що «в результаті винною залишилась німецька дипломатія, яка хотіла ревалізувати на ґрунті України з Клемансо всю політику відбудови «єдиної неділимій Росії».

Після підписання в квітні 1922 року Раппальського договору з більшовицькою росією уряд Німеччини на деякий час ще підтримував дипломатичні зв'язки з урядом УНР. Але вже в січні 1923 року берлінські власті зажадали від повіреного в справах УНР Романа Смаль-Стоцького звільнити приміщення посольства, пославшись на те, що відтепер визнають українську державність у формі УРСР. У розвиток цього ультиматуму 6 березня 1923 року українські більшовики разом з німецькою кримінальною поліцією вдерлися до будинку посольства УНР й змусили Смаль-Стоцького, «представника законного Українського Уряду, опустити його».

У подібний спосіб тодішня німецька влада вчинила не тільки з офіційними дипломатами УНР. Кількома роками раніше вона фактично виштовхала з Німеччини і своєрідних наших народних представників – Український національний хор під керівництвом Олександра Кошиця. Той колектив, який з 28 квітня по 15 червня 1920 року уже дав у Берліні й передмістях 23 концерти, про які німецький поет і музикант Роберт Прехтль писав: «Одне запитання не полишало мене, коли я повертався додому: чому ми, німці, не маємо такого народного хору, який плекав би незмірні багатства музично найобдарованішого народу?».

Ці концерти справді «усунули вал, який ділив нас дотепер від Заходу». Але коли бюджет капели вичерпався, й уряд УНР не мав змоги його поповнити, німецьку владу попросили підтримати матеріально українських співаків – відгуку не було.

Місцева преса, як засвідчують архівні матеріали, тоді «бідкалася, що світ не пробачить Німеччині загибелі хору, й закликала громадськість своєї країни вплинути на власний уряд... Паспорти з дозволом на перебування в Німеччині мали ось-ось втратити свою чинність, грошей на прожиття не було, польське консульство не дозволяло хористам повернутися на батьківщину через свою країну, а тут ще й Кошиця звалила малярія».

На початку липня 1920 року одна з німецьких газет навіть звернулася до громадськості з проханням підтримати фінансово наших співаків: «Хор мусив би внаслідок нужди бути замкнений у таборі для полонених. Ця небезпека вже стоїть перед дверима, бо всі засоби вичерпалися».

Не допомогло – українським хористам довелося виїхати до США, де вони виступали з великим успіхом. Він, зокрема, був увічнений ось такою оцінкою американського критика: «Зжалься, боже, над тими, хто не чув натхненного і дивовижного вокального ансамблю з-поміж усіх, які коли тільки збиралися для концертів перед американською аудиторією! Український національний хор, що співав у «Гай скул аудиторіум», було названо вокальним симфонічним оркестром. Але він заслуговує порівняння лише з сонцем, зорями й вітром. Це є вокальне втілення волі, гніву, любові й ніжності. Це сенсація, втілення дисципліни й краси! Там є голоси, що висять на вершинах гір або збігають з них потоками. Там є голоси, що шукають правди, голоси суворі, наче вирок, боязкі, мов дитинство, голоси палкі, гарячі любов'ю та надією... О. Кошиць створив не людську симфонію, не людський орган, ні – його хор є рукою вічності, яка грає на струнах життя, подих любові через сопілки журливості».

А перед цим свідками описаного дива, нагадуємо, були мешканці й гості Берліна, в тому числі президент Фрідріх Еберт і канцлер Герман Мюллер, але виділення не так уже й значної навіть як для того часу суми грошей на підтримку наших співаків не сталося. Відтак українцям тоді не заплатили за їхній хліб, як і не підтримали за їхню пісню...

Понад сто років минуло з того часу. В Німеччині, як і після Першої світової, – тихо та мирно. Але знову Берлін нав'язливо атакують своїми проханнями українці – тепер вони не вимагають грошей за свій хліб чи за захоплюючі концерти своєї народної пісні. Дякуючи за прийом величез-